

УДК 336.25:364

Людмила Гордієнко

Lyudmila Gordienko

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ У ФОРМУВАННІ
ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ****ROLE OF SOCIAL TRANSFERS IN THE FORMATION
OF THE HOUSEHOLD INCOME**

Разглянуто вплив соціальних трансфертів на формування доходів населення України. Проаналізовано структуру доходів населення. З'ясовані основні причини неефективності соціальних трансфертів.

Ключові слова: доходи населення, соціальні трансферти, соціальні виплати, пенсії, пільги.

The influence of social transfers on the household of the Ukrainian population is studied. The structure of household income is analysed. The basic causes of the inefficacy of social transfers are shown.

Key words: household income, social transfers, social benefits, pensions, benefits.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку пріоритетним напрямом соціально-економічної політики будь-якої держави і України зокрема, є забезпечення високого рівня добробуту населення. Серед показників, що характеризують рівень добробуту, найбільш вагомими є доходи населення, їх структура та динаміка зміни обсягів. Тому, зростанню рівня доходів працюючого населення та захисту соціально вразливих категорій громадян приділяється особлива увага. Частково це завдання вирішується шляхом перерозподілу доходів у суспільстві. Соціальні трансферти є одним з інструментів такого перерозподілу.

Призначення соціальних трансфертів полягає у зменшенні рівня диференціації доходів населення та соціальної нерівності. До соціальних трансфертів відносять соціальні допомоги та інші одержані населенням поточні трансферти, а саме: усі види пенсій, стипендії, допомоги та субсидії, пільги, путівки на оздоровлення та лікування, благодійна допомога, соціальні послуги, що надаються недержавними організаціями тощо.

В Україні соціальні трансферти надаються у грошовій (готівковій та безготівковій) і натуральній формі. Протягом останніх років спостерігаються випереджальні темпи зростання соціальних трансфертів порівняно з ВВП та доходами населення. У структурі грошових доходів населення за останні 20 років частка соціальних трансфертів постійно збільшувалась, і в окремі періоди сягала від 36,0% до 40,8%. Однак, збільшення обсягів соціальних трансфертів не призвело до суттєвого зниження рівня розшарування в суспільстві, що свідчить про необхідність додаткових досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні велику кількість досліджень присвячено окремим складовим соціальних трансфертів: соціальним допомогам, пільгам, пенсійному забезпеченню тощо. Функціональне призначення та роль соціальних трансфертів у системі соціального захисту розглядали О.Комарова та А.Мельник. Роль соціальних трансфертів у формуванні сукупних ресурсів домогосподарств України аналізувала Т.Кізіма. М.Холод досліджував вплив соціальних трансфертів на нерівність розподілу доходів населення та бідність у країнах із перехідною економікою.

Проте недостатньо дослідженими, на наш погляд, залишаються питання ролі соціальних трансфертів у формуванні доходів населення.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у здійсненні оцінки впливу соціальних трансфертів на обсяг та структуру доходів населення з урахуванням поточної економічної ситуації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні виплати є вагомою складовою формування доходів населення. Середній показник частки соціальних допомог та інших одержаних трансфертів у структурі доходів населення України складає 37–38%, тоді як

заробітної плати 41-42%. З одного боку, високий відсоток соціальних трансфертів свідчить про дієвість соціальних програм, а з іншого – про потужну систему соціальної допомоги, яка може ставати на заваді економічній активності працездатного населення (табл. 1).

Таблиця 1. Структура доходів населення України, млн. грн. [6, с.375]

	2006	2008	2009	2010	2011	2012
заробітна плата	205120	366387	365300	449553	529133	593213
прибуток та змішаний дохід	69186	131139	129760	160025	200230	212420
доходи від власності	13855	28432	34654	67856	68004	74620
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	183900	319683	364572	423741	469386	526944
Доходи – всього	472061	845641	894286	1101175	1266753	1407197

Як свідчать дані наведені в табл. 1., обсяг соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у структурі доходів населення щорічно збільшується і в 2012 р. склав 526944 млн. грн. Визначення питомої ваги різних видів соціальних трансфертів варто розглядати в розрізі типів домогосподарств. Для домогосподарства, де всі дорослі працездатні, високий відсоток соціальних трансфертів може свідчити про неефективну соціальну політику, а для домогосподарства до складу якого входять непрацездатні особи він свідчить про достатній рівень соціальних трансфертів, коли, наприклад, особи похилого віку не мають необхідності заробляти додаткові до пенсії кошти.

Проте, незважаючи на зростання обсягів соціальних виплат, чисельність населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, протягом 2008-2012 рр. складала 4 млн. грн. (табл. 2). Це свідчить про недостатню дієвість заходів щодо підвищення рівня добробуту населення. Також потрібно враховувати, що офіційні статистичні дані не відображають реальну ситуацію в країні.

Таблиця 2. Диференціація життєвого рівня населення [6, с.385]

	2002	2004	2006	2008	2010	2011	2012
Чисельність населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, млн. осіб	39,8	30,3	22,5	3,2	3,9	3,4	4,0
у відсотках до загальної чисельності населення	83,3	65,6	49,7	7,1	8,8	7,8	9,1

Так, за даними наведеними у Статистичному збірнику «Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів», за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2012 року 39% респондентів повідомили, що відмовляти собі у найнеобхіднішому, тоді, як за офіційними даними лише 7,8% від загальної чисельності населення отримували доходи нищі від прожиткового рівня.

Високий рівень бідності в Україні, особливо серед сімей із дітьми або непрацездатними особами працездатного віку, та сімей, де один із членів має інвалідність, свідчить про недостатню ефективність підтримки найбільш соціально незахищених категорій населення.

Найбільшу частку у складі соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів складають соціальні допомоги. Окремі види соціальної допомоги дотепер надаються без урахування розміру доходів громадян. До таких видів допомоги належать, наприклад, окремі види державної соціальної допомоги сім'ям із дітьми: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; допомога при народженні дитини; допомога при усиновленні дитини; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування. Як наслідок, багато домогосподарств, які не завжди потребують соціальної допомоги з боку держави, все ж отримують її. В той же час, соціальна допомога, що надається домогосподарствам, які справді її потребують, не достатня для того, щоб задовольнити навіть найнагальніші їх потреби.

Проте є види соціальних виплат при розрахунку яких враховується загальна сума сукупного доходу їх одержувачів (що включає суму доходів кожного одержувача зокрема), яка враховується при прийнятті рішення про призначення соціальної грошової допомоги. Це такі види допомоги:

- 1) державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям;
- 2) субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг;

3) щомісячна грошова допомога малозабезпеченим особам, що проживають разом з інвалідами I чи II групи;

4) допомога на дітей одиноким матерям та допомога по догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку.

Проблемами чинної системи соціальної підтримки є низький рівень охоплення бідного населення соціальною підтримкою. Лише 50–60 % бідного населення (згідно з критерієм прожиткового мінімуму) одержують який-небудь вид соціальної підтримки, низька адресність при наданні соціальної підтримки. Розподіл державних соціальних трансфертів є несправедливим: менше 23% від їх загальної суми потрапляють до бідних, інші (майже 17 млрд. грн. щороку, тобто близько 6% доходів бюджету) надаються небідному населенню.

Окремим видом соціальних виплат є пенсії. Як свідчать дані таблиці 3, середній розмір усіх видів призначених пенсій постійно зростає і станом на 01.01.2012 р. середній розмір призначеної пенсії склав 1253,3 грн.

Таблиця 3. Середній розмір місячної пенсії, грн. [6, с.384]

	1996	2006	2009	2010	2011	2012
Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерів, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду	38,7	406,8	898,4	999,0	1121,8	1253,3
у тому числі:						
за віком	38,8	417,7	942,7	1039,6	1156,0	1252,4
за інвалідністю	45,6	393,2	742,7	848,8	1001,5	1164,3
у разі втрати годувальника	33,2	302,8	647,0	771,2	914,4	1031,2
за вислугу років	40,7	443,9	945,0	1104,8	1223,5	1795,2
соціальну пенсію	21,4	339,6	538,0	620,6	744,8	818,1

Проте 55% пенсіонерів одержували пенсії розміром до 1000 грн. Це більше за прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність (800 грн. на 01.01.2012 р.), але враховуючи чинну в Україні методику розрахунку прожиткового мінімуму, що ґрунтується на мінімальних потребах і той факт, що склад «споживчого кошика» не переглядається кожні п'ять років, як це передбачено Законом, можна зробити висновок про незадовільний рівень пенсійного забезпечення.

Аналіз окремих складових соціальних трансфертів свідчить, що не зважаючи на збільшення обсягів фінансування соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів і зростання рівня доходів населення, проблема зменшення рівня диференціації доходів населення не втрачає своєї актуальності.

Для визначення дієвості соціальних трансфертів використовують такі показники:

- ступінь охоплення населення трансфертами (частка бідних, що отримують трансферти);
- витікання трансфертів (частка трансфертів, реципієнтами яких є домогосподарства, що не належать до категорії бідних);
- адекватність (частка трансфертів у структурі видатків населення).

На сьогоднішній день мова йде про вкрай низький рівень дієвості соціальних трансфертів, що зумовлюється низкою проблем, які потребують негайного вирішення.

Можна назвати такі причини неефективності соціальних трансфертів:

1. Велика кількість реципієнтів соціальних виплат. Найбільша за чисельністю і об'ємами виплат категорія – пенсіонери. Крім того, в Україні понад 40% громадян мають право на державні пільги. Кількість категорій пільговиків щороку збільшується.

2. Більшу частину соціальних трансфертів отримують громадяни, які належать до групи забезпечених. При призначанні окремих видів соціальних виплат не враховується рівень доходів отримувачів, що робить їх доступними для громадян, які не потребують соціального захисту. В той же час обсяги соціальної допомоги, що призначається тим категоріям населення, які дійсно мають у ній потребу, не дозволяє їм задовольняти основні потреби.

3. Більшість соціальних виплат в Україні прив'язано до розміру прожиткового мінімуму, рівень якого є заниженим і потребує перегляду.

4. Низький рівень адресності виплат. Чинна законодавчо-нормативна база дозволяє громадянину одержувати декілька видів допомоги і пільг одночасно, тому виникає необхідність у створенні єдиної бази даних одержувачів усіх видів соціальної допомоги.

5. Відсутність диференційованого підходу при призначенні соціальних допомог. До різних демографічних груп повинні застосовуватись різні форми соціального захисту.

6. Відсутність системи контролю за достовірністю наданих даних для призначення соціальної допомоги та відсутність механізмів покарання при виявленні невідповідності задекларованих доходів реальному матеріальному становищу та інших порушень і зловживань.

7. Основним джерелом доходів працездатного населення повинні бути не соціальні трансферти, а заробітна плата.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз показав, що роль соціальних трансфертів у формуванні доходів населення є вагомою, проте рівень їх дієвості на сучасному етапі розвитку економіки України, з урахуванням поточної ситуації, є вкрай низьким.

Система соціальних трансфертів потребує реформування, яке може бути реалізовано у декілька етапів. На першому етапі необхідно упорядкувати законодавчу базу з метою оптимізації соціальних зобов'язань і фінансових можливостей держави. Велика кількість соціальних гарантій на практиці не забезпечені фінансуванням, тому повинні бути скасовані. На другому етапі – перейти до адресних видів соціальної допомоги, з жорсткою прив'язкою до рівня доходу майбутнього реципієнта. Одночасно з вказаними заходами необхідно активізувати державну політику щодо працюючого населення.

Література

1. Комарова О. О. Функціональне призначення соціальних трансфертів в умовах трансформації суспільства / О. О. Комарова // Український соціум. – 2008. – №3. – С.75–82.
2. Мельник А. Соціальні трансферти у системі соціального захисту / А. Мельник // Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція "Актуальні проблеми розвитку суб'єктів господарювання в умовах інформатизації та глобалізації економіки Прикарпатського національного університету ім.Василя Стефаника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stelmaschuk.info/archive-internet-conference/62-conferencia.html>.
3. Кізіма Т. О. Роль соціальних трансфертів у формуванні сукупних ресурсів домогосподарств України / Т. О. Кізіма // Економіка і регіон. – 2008. – № 4 (19). – С. 50–54.
4. Холод Н. М. Вплив соціальних трансфертів на нерівність розподілу доходів населення та бідність у країнах з перехідною економікою / Н. М. Холод // Теоретичні та прикладні питання економіки: [зб. наук. праць – Вип. 20 / за заг. ред. проф. Єханурова Ю. І., Шегди А. В.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. – С. 144–153.
5. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : монографія. /Н. М. Холод/ – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.
6. Статистичний щорічник України за 2012 рік. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. – 551с.
7. Статистичний збірник : Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2012 р.) Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 74 с.
8. Щодо основних напрямів реформування трансфертної політики держави. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/595/>.

References

1. Komarova O. O. Funktsional'ne pryznachennya sotsial'nykh transfertiv v umovakh transformatsiyi suspil'stva / O. O. Komarova // Ukrayins'kyi sotsium. – 2008. – #3. – S.75–82.
2. Mel'nyk A. Sotsial'ni transferty u systemi sotsial'noho zakhystu / Vseukrayins'ka naukovo-praktychna Internet-konferentsiya "Aktual'ni problemy rozvytku sub'yektiv hospodaryuvannya v umovakh informatyzatsiyi ta hlobalizatsiyi ekonomiky"Prykarpat-s'koho natsional'noho universytetu imeni Vasylya Stefanyka [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.stelmaschuk.info/archive-internet-conference/62-conferencia.html>.
3. Kizyma T. O. Rol' sotsial'nykh transfertiv u formuvanni sukupnykh resursiv domohospodarstv Ukrayiny / T. O. Kizyma // Ekonomika i rehion. – 2008. – # 4 (19). – S. 50–54.

4. Kholod N. M. Vplyv sotsial'nykh transfertiv na nerivnist' rozpodilu dokhodiv naselennya ta bidnist' u krayinakh z perekhidnoyu ekonomikoyu / N. M. Kholod // Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky: [zb. nauk. prats' – Vyp. 20 / za zah. red. prof. Yekhanu-rova Yu. I., Shehdy A. V.]. – K. : Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr “Kyivskyy univertsytet”, 2009. – S. 144–153.
5. Kholod N.M. Rozpodil dokhodiv ta bidnist' u perekhidnykh ekonomikakh: monohrafiya. – L'viv : Vydavnychy tsentr LNU im. Ivana Franka, 2009. – 442 s.
6. Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2012 rik. – K. : TOV «Avhust Treyd», 2013. – 551s.
7. Statystychnyy zbirnyk «Samootsinka domohospodarstvamy Ukrayiny rivnya svoyikh dokhodiv”(za danymy vybirkovoho opytuvannya domohospodarstv u sichni 2012 roku) Statystychnyy zbirnyk. – K. : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, 2012. – 74s.
8. Shchodo osnovnykh napryamkiv reformuvannya transfertnoyi polityky derzhavy. Analitychna zapyska [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/595/>.

*Гордієнко Людмила Анатоліївна, к.е.н., доцент
Доцент кафедри фінансів
Черкаського державного технологічного університету*

Стаття надійшла до редакції 05.04.2014